

Representing Anthropomorphic Animals as Scribes: An Iconographic Analysis of Classical Seal Impressions From the Early Elamite Period

Rouhollah Yousefi¹, Khalil-Ollah Beik-Mohammad²

Type of article: original research

Receive: 26 August 2025, Accept Date: 08 October 2025

DOI: 10.22034/rph.2025.2069910.1175

Extended abstract

This study, focusing on six selected examples of classical seal impressions from the Early Elamite Period in two prominent centers of Shush and Ma-lyan, seeks to uncover the interrelations between visual language, institu-tional structures, and ritual worldviews of the period. Despite their small size and simple physical nature, these seals function as multilayered visu-al documents, containing highly detailed representations of administrative processes, bureaucratic order, and the legitimating ideology of governance. We applied a three-tier Panofskian analytical framework comprising (1) a pre-iconographic description of the scene's details and compositional ar-rangements, (2) an iconographic analysis of conventional and culturally encoded meanings, and (3) an iconological interpretation of the historical, social, and economic contexts. We combined this framework with Barthes' semiotics and Peirce's triadic model to identify and decode the sign system embedded in these works. Seal impressions from the Early Elamite Period (late 4th–early 3rd millennium BCE) are essential to understanding the so-cial, economic, and ideological systems of the first Iranian states. Beyond identifying ownership or sealing goods, the seals conveyed multilayered visual messages shaped by local traditions and Mesopotamian influences. One notable motif is anthropomorphic animals in human or ritual roles, which served as part of a symbolic language of power that bridged myth and administration. Viewed through visual semiotics and Panofsky's three-lev-el framework, these images operated as “social agents” linking aesthetic form to political and economic networks, stabilizing bureaucratic order, and legitimizing authority. Despite their significance, these seals have rarely

1. Associated Professor, Department of Archeology, Faculty of Literature and Human Science, Varamin-Pishva Branch, Islamic Azad University, Varamin, Iran (Corresponding Author).
Email: Rouhollah.yousefiz@yahoo.com

2. Assistant Professor, Department of Archaeology, Faculty of Cultural Heritage, Handicrafts and Tourism, University of Mazandaran, Babolsar, Iran. Email: k.beikmohammadi@umz.ac.ir

been analyzed for both semiotic content and functional role. Prior studies emphasize classification and style, with limited attention to ideological meanings in anthropomorphic animal imagery. This study addresses that gap, showing how such depictions conveyed institutional and political messages, reinforcing social and power structures. The research integrates three complementary analytical lenses to enable a multilayered, interdisciplinary reading of classical seal impressions from the Early Elamite Period. First, a semiotic approach grounded in Peirce's typology of signs (icon, index, symbol) and triadic relations (sign, object, interpretant) is used to decode meaning and analyze processes of symbolic encoding, supplemented by Barthes' concepts of intertextuality and cultural codes to uncover hidden ideological narratives. Second, Panofsky's classical iconographic method comprises three steps: pre-iconographic description, iconographic analysis, and iconological interpretation. This method identifies recurring motifs and thematic patterns. The third step is to interpret these patterns within the framework of the interactions between art, bureaucracy, and ideology. Together, these approaches guide the investigation of two core research questions. First, why did the motif of anthropomorphic animals serving as scribes emerge in the Early Elamite period? How are these depictions related to the administrative, social, and ideological structures of that era? The study employs a three-stage process: Pre-iconographic: direct description of scenes without interpretation, recording elements such as storage facilities, containers, anthropomorphic figures, tools, and composition. Iconographic: linking recorded elements to recognized subjects or historical motifs, comparing anthropomorphic scribes to known administrative roles, and associating repeated forms with surplus management, supported by archaeological, textual, and visual evidence. Iconological: interpreting more profound meanings and ideological frameworks, showing how images relate to political legitimacy, social hierarchy, and resource control. Anthropomorphic scribes are read as symbols merging executive authority with mythic power. These stages are complemented by both textual reading, focusing on the image itself as a "visual text," and contextual reading, which situates the image within its broader cultural and comparative framework. Each operates at a surface level (recording explicit meaning) and a deep level (revealing hidden symbolic, mythological, and power structures). Integrating these procedures with Barthes' and Peirce's semiotic models enables the transition from simple description to rich interpretive analysis, elucidating the cultural and ideological significance of Early Elamite administrative imagery.

Seal No. 1: This Early Elamite seal depicts a complex scene of storage management, record keeping, and organization. Two anthropomorphic wild cattle sit facing each other, separated by elongated counting rods, surrounded by symbolic elements such as storage jars, a framed rectangle (archive), a

goat scribe, a circle between horns (central authority), and abstract granary forms. Iconographically, wild cattle symbolize fertility and economic stability, while the goat suggests oversight and agility. Iconologically, the scene fuses administrative and mythic power: animals perform bureaucratic roles, legitimizing order through natural symbols. Peircean analysis reveals icons (stylized animals), indices (storage symbols, counting rods), and culturally embedded symbols.

Seal No. 2: Engraved on a tablet from Shush, this seal shows two anthropomorphic wild cattle seated in ritual posture, holding counting tools, with a jar of liquid between them and a goat observer in the background. Iconographically, cattle represent power and resource abundance; their opposed, formal posture signals administrative cooperation. The goat bridges mythic and administrative spheres. Iconologically, the scene reinforces bureaucratic authority through animal symbolism, with icons, indices, and symbols interlinked in a coherent network.

Seal No. 3: Two anthropomorphic lionesses, one holding a tablet and the other observing, face a wild cattle scribe. Above the smaller lioness is a basket-like dome, symbolizing stored goods; around the cattle are counting marks and abstract granaries. Lions convey legitimacy, dominance, and protection; the cattle represent productive authority. Together they depict integrated administrative control over resources. The scene is both an iconographic record of bureaucratic activity and a symbolic statement of cosmic economic order.

Seal No. 4: Depicts a lion and wild cattle facing each other, each anthropomorphic. The lion holds a rectangular tablet, symbolizing authority and record keeping; the cattle hold three writing tools, marking its role as scribe. The face-to-face composition conveys formal interaction between political and bureaucratic authority. Iconologically, the unity of royal and administrative power is expressed, with clear Peircean icon–index–symbol mapping.

Seal No. 5: From Malyan's Building ABC, this seal uses strict framing to divide the scene into two square compartments. One shows a goat scribe with stylus and tablet; the other, powerful wild cattle and a smaller grazing animal near a plant symbol. A Maltese cross separates the frames. The composition reflects livestock accounting and pastoral resource management. Iconologically, the partitioned design mirrors bureaucratic classification practices, combining animal symbols with spatial organization as visual indices of control.

Seal No. 6: Unique for its anthropomorphic hare, the seal shows the hare reaching toward a tablet, flanked by a stepped motif (classification) and a radiating circular form (storeroom). The hare symbolizes trust and administrative diligence. Iconologically, the trio of elements compresses the process of receiving, recording, and safeguarding resources. Under Peirce's

model, all major elements operate as icons; the tablet and container as indices; and the hare's cultural connotation as a symbol of legitimacy and order. The study of six classical seal impressions from the Early Elamite Period in Shush and Malyan shows that these small artifacts embed a complex system of signs and narratives spanning three interconnected realms: myth ritual, administrative economic, and power legitimation. Through carefully composed scenes, anthropomorphic animals—wild ox, lioness, goat, and hare—retain natural attributes while performing human tasks such as writing, auditing, and supervising resources. Their integration with key visual markers (styluses, tablets, counting rods, storage vessels, and plants) created a visual language that directly reflected economic functions while symbolically expressing order, authority, and legitimacy. Each animal type played a distinct communicative role within this system. From a semiotic perspective, the imagery operates on multiple levels: as icons of natural power, indices of administrative functions, and symbols of cultural and ideological values. Stylistic simplification and geometric framing were deliberate strategies for clarity and durability of message. In essence, Early Elamite seals were multilayered visual documents, functional tools, and symbolic carriers that united bureaucratic practice with mythic and ideological narratives, preserving cultural memory and expressing the intertwined networks of power, belief, and economic necessity in the primitive states of Iran.

Keywords: Early Elamite Period, Seal Impression, Semiotics, Panofsky, Iconography

This journal is following of Committee on Publication Ethics (COPE) and complies with the highest ethical standards in accordance with ethical laws

COPYRIGHTS | Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to the *Rahpooye Hekmat-e Honar* Journal. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution Licenses. (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

بازنمایی حیوانات دارای صفات انسانی در مقام کاتب: تحلیل شمایل نگارانه نقش مهرهای کلاسیک دوره آغاز ایلامی

روح اله یوسفی^۱، خلیل اله بیک محمدی^۲

نوع مقاله: پژوهشی

دریافت: ۰۴ شهریور ۱۴۰۴ □ پذیرش: ۱۶ مهر ۱۴۰۴ □ صفحه ۷۹-۹۰

Doi: 10.22034/rph.2025.2069910.1175

چکیده

پژوهش حاضر با تمرکز بر شش نمونه منتخب از نقش مهرهای کلاسیک آغاز ایلامی از دو مرکز شاخص شوش و ملیان، می‌کوشد روابط میان زبان تصویری، ساختار نهادی و جهان‌بینی آیینی این دوره را آشکار سازد. این نقش مهرها، علی‌رغم اندازه کوچک و ماهیت فیزیکی ساده، همچون اسناد چندلایه تصویری، حامل بازنمایی‌های دقیق از فرایندهای اجرایی، نظم بوروکراتیک و ایدئولوژی مشروعیت‌بخش حاکمیت بوده‌اند. چارچوب تحلیلی سه‌سطحی پانوفسکی شامل توصیف پیش‌نمادین جزئیات صحنه و ترکیب‌بندی، تحلیل شمایل‌نگارانه معناهای قراردادی و فرهنگی، و تفسیر شمایل‌شناختی بسترهای تاریخی، اجتماعی و اقتصادی، در تعامل با نشانه‌شناسی بارت و مدل سه‌گانه پیرس به کار گرفته شد تا نظام نشانه‌ای این آثار شناسایی و رمزگشایی شود. در این راستا، مطالعه حاضر به دو پرسش کلیدی می‌پردازد: ۱. چرا تصویر حیوانات انسان‌نما به عنوان کاتب در نقش مهرهای آغاز ایلامی پدید آمد؟ ۲. این بازنمایی‌ها چه ارتباطی با ساختارهای اداری، اجتماعی و ایدئولوژیک آن دوره دارند؟ نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که انتخاب و بازنمایی حیوانات انسان‌نما، از گاو وحشی و شیر تا بزسان و خرگوش، با رفتارها و ابزارهای انسانی نظیر قلم، لوح، کوزه و نشانه‌های هندسی، استعاره‌ای بصری برای نقش‌های واقعی اداری، حساسی و مدیریتی بوده است. حضور عناصر گیاهی و هندسی، شکل‌دهی قاب‌بندی‌های مجزا و تکرار موتیف‌های نمادین، بیانگر تلاش آگاهانه برای سازمان‌دهی معنا، تفکیک مفهومی و تقویت ارتباط میان نظم جهان انسانی و نظم کیهانی است. تحلیل‌ها نشان داد که این نقش مهرها علاوه بر کارکرد عملی در ثبت اطلاعات و کنترل منابع، بازتاب‌دهنده پیوند وثیق میان ساختار بوروکراسی، باورهای اسطوره‌ای و حافظه فرهنگی آغاز ایلامی بوده‌اند. این پژوهش تأکید دارد که بدون شناخت لایه‌های نمادین و سازوکارهای رمزگذاری تصویری، فهم کامل نظام اقتصادی، اجتماعی و ایدئولوژیک آغاز ایلامی ممکن نیست. چنین آثاری، در مقیاسی کوچک اما با ظرفیت روایی بزرگ، پنجره‌ای بی‌بدیل برای بازسازی شبکه‌های پیچیده قدرت، مشروعیت و نظم در نخستین حکومت‌های نخستین فراهم می‌آورند.

کلیدواژه‌ها: آغاز ایلامی، نقش مهرهای استوانه‌ای، نشانه‌شناسی تصویری، تحلیل شمایل‌نگارانه پانوفسکی، حیوانات انسان‌نما، شمایل‌نگاری

۱. دانشیار، گروه باستان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، واحد ورامین-پیشوا، دانشگاه آزاد اسلامی، ورامین، ایران (نویسنده مسئول).
Email: Rouhollah.yousefiz@yahoo.com

۲. استادیار گروه باستان‌شناسی، دانشکده میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.
Email: k.beikmohammadi@umz.ac.ir

مقدمه

نقش مهرها یکی از غنی‌ترین منابع مطالعاتی برای شناخت ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و ایدئولوژیک جوامع باستانی به‌ویژه در فلات ایران و بین‌النهرین هستند (Amiet, 1971; Pittman, 1993). در دوره آغاز ایلامی (اواخر هزاره چهارم تا اوایل هزاره سوم پیش از میلاد)، که هم‌زمان با شکل‌گیری نخستین نظام‌های اداری متمرکز، پیدایش سازمان‌های ثبت و مدیریت داده‌ها و اختراع خط‌های اولیه است (Alden, 1982; Dahl, 2009)، نقش مهرها نه تنها ابزارهای فنی برای شناسایی مالکیت یا مهر و موم کردن کالا، بلکه ابزاری ارتباطی و حامل پیام‌های بصری چندلایه بوده‌اند. در بُعد سبک‌شناسی، هنر مهرسازی آغاز ایلامی، چنان‌که هالی پیتمن (Pittman, 1997) نشان داده، با برهم‌کنش میان سنت‌های تصویری بومی فلات ایران و نوآوری‌های تبدلی با بین‌النهرین شکل گرفته و الگوهای دیداری تازه‌ای را پدید آورده که سابقه‌ای مستقیم در ادوار پیشین ندارد. یکی از ویژگی‌های بارز این نقش مهرها، بازنمایی حیوانات با ویژگی‌های انسانی (انسان‌نما) در اعمال روزمره یا آیینی است که پیرامیه (۱۹۹۷) آن را «انسان‌پیکری عامدانه» و بخشی از زبان نمادین قدرت می‌داند. این بازنمایی‌ها را می‌توان در چارچوب نشانه‌شناسی دیداری (احمدی، ۱۴۰۲) و تحلیل سه‌سطحی «اروین پانوفسکی»^۱ (۱۹۶۷) تفسیر کرد، که از مشاهده مستقیم «پیش‌نمادین» تا رمزگشایی از بافت فرهنگی-تاریخی «شمایل‌شناختی» امتداد می‌یابد. به تعبیر «آلفرد گل»^۲ (۱۹۹۸)، این تصاویر به منزله «عاملان اجتماعی» عمل می‌کنند که فراتر از زیبایی‌شناسی، در شبکه‌کنش‌های سیاسی و اقتصادی نیز ایفای نقش دارند. از دیدگاه «میرجاء الیاده»^۳ (۱۳۷۴) و «کلود لوی-استروس»^۴ (۱۳۷۸)، حضور حیوانات در نقش‌های انسانی را می‌توان امتداد سنت‌های اسطوره‌ای دانست که مرزهای طبیعت و فرهنگ را می‌شکند و پیام‌های پیچیده‌ای درباره نظم کیهانی و اجتماعی منتقل می‌کند. چنین نمادپردازی‌هایی، به تعبیر «هالی پیتمن»^۵ (۲۰۰۶)، نه صرفاً انعکاس جهان‌بینی اسطوره‌ای، بلکه ابزارهای بصری برای تثبیت نظم اداری و مشروعیت‌سازی قدرت سیاسی بوده‌اند. «جورج کوبلر»^۶ (۱۹۶۲) در نظریه «توالی فرم‌ها»، آثار بصری را حلقه‌هایی در زنجیره تاریخی می‌بیند که هم استمرار سنت‌های تصویری و هم لحظات نوآوری را آشکار می‌سازند. بدین‌سان، هر نقش یا صحنه، بخشی از روندی است که معنا و شکل آن در بستر زمان دگرگون می‌شود. در همین مسیر، «مری میلر»^۷ (۲۰۱۰) مفهوم «گرامر بصری» را مطرح می‌کند که با ترکیب نمادها و فاعلان تصویری، ساختارهای هویتی و قلمرویی را تثبیت می‌کند. «وی. جی. تی. میچل»^۸، در کتاب نظریه تصویر: جستارهایی درباره بازنمایی گفتاری و دیداری، تصویر را کنشگری می‌بیند

که توانایی شکل‌دادن به ادراک جمعی دارد (Mitchell, 1994). «نلسون گودمن»^۹، با مفهوم «زبان‌های هنر»، رابطه نشانه‌های بصری و نظام‌های نمادین را همچون زبان‌های ساختاریافته تبیین می‌کند (Goodman, 1976). این تنوع دیدگاه‌ها نشان می‌دهد هر تصویر، از منظر نظری، می‌تواند هم‌زمان حامل بار نمادین، ابزاری اجرایی، سازوکار ارتباطی، و کنشگری اجتماعی باشد و مطالعه آن نیازمند تلفیق نشانه‌شناسی، اسطوره‌شناسی، تاریخ هنر، زبان‌شناسی دیداری و انسان‌شناسی فرهنگی است.

شرح مسئله و ضرورت پژوهش

با وجود اهمیت این بازنمایی‌ها، تاکنون پژوهشی جامع که به تحلیل هم‌زمان ابعاد نشانه‌شناختی، شمایل‌نگارانه و کارکردی آنها بپردازد، انجام نشده است. مطالعات پیشین عمدتاً بر توصیف عمومی، طبقه‌بندی یا تحلیل سبک‌شناسی مهرها متمرکز بوده‌اند و جنبه‌های ایدئولوژیک و معنایی بازنمایی حیوانات انسان‌نما را نادیده گرفته‌اند. این خلأ پژوهشی، مانع درک پیوند میان هنر، نظام‌های اداری و فرایندهای مشروعیت‌بخشی قدرت در آغاز ایلامی شده است. پژوهش حاضر با هدف پر کردن این گپ علمی، تلاش می‌کند نشان دهد که این بازنمایی‌ها چگونه حامل پیام‌های نهادی و ایدئولوژیک بوده‌اند و چه نقش نمادینی در تقویت ساختارهای اجتماعی و سیاسی داشته‌اند.

چارچوب نظری و رویکرد پژوهش

پژوهش حاضر بر سه رویکرد نظری مکمل استوار است که در تعامل با یکدیگر، امکان خوانشی چندلایه و میان‌رشته‌ای از نقش مهرهای دوره آغاز ایلامی را فراهم می‌آورند. نخست، «نشانه‌شناسی»^{۱۰} با تکیه بر آرای «چارلز ساندرز پیرس»^{۱۱} در طبقه‌بندی نشانه‌ها به «شمایل»^{۱۲}، «نمایه»^{۱۳} و «نماد»^{۱۴} و تحلیل روابط سه‌گانه میان «دال، مدلول و شیء مرجع»، زمینه‌ای علمی برای بررسی فرایندهای دلالت و رمزگذاری معنایی تصاویر فراهم می‌کند (Peirce, 1958). این رویکرد با بهره‌گیری از مفاهیم بینامتنی و رمزگان فرهنگی در نظریه «رولان بارت»^{۱۵}، به شناسایی معانی ضمنی و ایدئولوژیک نهفته در بازنمایی حیوانات انسان‌نما کمک می‌کند (Barthes, 1968). دوم، «شمایل‌نگاری»^{۱۶} در سنت کلاسیک «اروین پانوفسکی»^{۱۷}، که با سه سطح تحلیل، «توصیف پیش‌نمادین»، «تحلیل شمایل‌نگارانه» و «تفسیر شمایل‌شناختی» ابزار لازم برای شناسایی عناصر تصویری، موضوعات و الگوهای تکرارشونده در صحنه‌های مهرها را در اختیار می‌گذارد (Panofsky, 1967). در چارچوب این رویکرد جمعی، هدف این است که نشانه‌ها و نمادهای موجود در صحنه‌ها از سطح توصیف ساده فراتر روند و به عنوان شواهدی

را به طور موقت آغاز ایلامی نام‌گذاری کرد (Scheil, 1905: 60) و آنها را منسوب به خطی بومی و بستر زبانی به نام «انسانی^{۱۸}» دانست؛ اصطلاحی که بعدها به علت بنیادهای فرضی و غیرمستند مورد انتقاد قرار گرفت (Dahl, 2009: 31). هالی پیتمن (۱۹۹۷: ۱۳۵) این دوره را بر اساس شاخصه‌های اداری منحصر به فرد آن از منظر نگارشی غیر بین‌النهرینی و سنت‌های مهرسازی، نسبت به چارچوب‌های فرهنگی بین‌النهرینی بازتعریف نمود. در سال‌های اخیر، مطالعات «باربارا هلوینگ^{۱۹}» در اریسمان (۲۰۰۴: ۱۵۱) نیز پدیده آغاز ایلامی را به مثابه یک واحد فرهنگی - سیاسی یکپارچه مطرح کرده و الگوهای تقلیل‌گرایانه پیشین درباره «گسترش» یا «تأثیرپذیری» را به چالش کشیده است. مطالعات یوسفی زشک بر روی گل‌نشته‌ها و نقش مهرهای این دوره، افق‌های نوینی در فهم ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و سیاسی این دوران گشود (Hessari and Yousefi Zoshk, 2013). بر اساس شواهد مربوط به پراکندگی استقرارها، سبک‌های متنوع سفالین، فضاهای تولیدی و نیز تحلیل محتوایی نقش مهرها و گل‌نشته‌های آغاز ایلامی، نظریه‌ای درباره ماهیت عشایری و کوچ‌نشینی در این دوره توسعه یافته است (Yousefi Zoshk et al. 2025). این رویکرد نشان داد که مدیریت منابع و حرکت‌های فصلی گروه‌های انسانی در همبستگی با سنت‌های فرهنگی و اداری منطقه، یکی از شاخصه‌های هویتی این دوره بوده و فهم آن برای بازنگری نظریات مرتبط با شکل‌گیری اقتدار سیاسی و نظام‌های بوروکراتیک در ایران باستان ضروری است.

نقش مهرهای آغاز ایلامی از نظر تاریخی و فرهنگی، جایگاهی بی‌همتا در شناخت نظام‌های اجتماعی، اداری و نمادین جوامع فلات ایران در هزاره چهارم پیش از میلاد دارند. این مهرها نه تنها ابزارهای کارکردی برای تضمین مالکیت و مدیریت منابع بوده‌اند، بلکه همچون اسناد تصویری حامل مضامین نمادین، اسطوره‌ای و هویتی محسوب می‌شوند که بازنمایی پیچیده‌ای از ساختار قدرت و روابط اجتماعی ارائه می‌دهند (Pittman, 1997). ترکیب عناصر هندسی، گیاهی و فنون انتزاعی یا ساده‌سازی‌شده در حکاکی پیکره‌ها، علاوه بر آشکار ساختن دقت و خلاقیت هنری سازندگان، بیانگر شکل‌گیری نظام‌های نشانه‌ای برای رمزگذاری اطلاعات اقتصادی و سیاسی در این جامعه پیش‌حکومتی است. از این رو، نقش مهرهای این دوره افزون بر کارکرد اداری و اقتصادی، به مثابه کدهای بصری مشروعیت‌بخش نظم اجتماعی و نمادهای حافظ میراث ذهنی و اسطوره‌ای فرهنگ آغاز ایلامیان اهمیت می‌یابند.

روش‌شناسی تحلیل شمایل‌نگارانه و نشانه‌شناختی صحنه‌های اداری

تحلیل شمایل‌نگاری در این پژوهش بر سه مرحله اساسی بنا

برای بازسازی تعامل میان هنر، ساختار بوروکراتیک و ایدئولوژی حاکم تحلیل گردند. بدین‌سان، مطالعه حاضر در پی پاسخ به دو پرسش اساسی است: چرا تصویر حیوانات انسان‌نما به عنوان کاتب در نقش مهرهای دوره آغاز ایلامی پدید آمد؟ این بازنمایی‌ها چه ارتباطی با ساختارهای اداری، اجتماعی و ایدئولوژیک آن دوره دارند؟

پیشینه تحقیق

مطالعات مربوط به نقش مهرهای آغاز ایلامی، عمدتاً بر جنبه‌های فنی، سبک‌شناسی و همچنین کارکردهای اقتصادی و اداری این اشیاء متمرکز بوده‌اند. پژوهشگران متعددی همچون آمیه (Amiet, 1961; 1971; 1972)، پیتمن (Pittman, 1992; 2003a; 2003b; 1994; 1997; 2003a; 2003b) پالارده (Palarde, 2022) و یوسفی زشک (یوسفی زشک، ۱۳۸۹) به طبقه‌بندی نقش مهرها و تحلیل نمادها و تصاویر انسانی و جانوری پرداخته‌اند، اما عمده تمرکز باستان‌شناسان بر اثر مهرها به منزله اسناد هویت، مالکیت و ابزار مدیریت اقتصادی است (Pittman, 1997; Hessari and Yousefi, 2011; Hessari, 2011; Yousefi, 2013). در زمینه بازنمایی حیوانات انسان‌نما، گرچه به صورت پراکنده اشاره‌هایی در برخی مقالات و گزارش‌های باستان‌شناسی وجود دارد (Ami- Pittman, 1994; et al., 1972)، اما تحلیل جامع و مستقلی از جایگاه نمادین این گروه خاص از نقش‌ها، به‌ندرت صورت گرفته است.

در حوزه هنر باستانی بین‌النهرین و ایران، پژوهش‌هایی به تحلیل مفهومی حیوانات انسان‌نما پرداخته‌اند و اغلب این تصاویر را تجلی باورهای آیینی، اسطوره‌ای و نمادهای اجتماعی تفسیر کرده‌اند (Zettler, 2007; Whiting, 1977; Steinkeller, 1977; Renger, 1977). در مورد جایگاه و تصویر کاتبان آغاز ایلامی و نقش آن در جامعه نیز مطالعاتی وجود دارد که بر اهمیت نوشتار به عنوان ابزار مشروعیت، کنترل و شکل‌دهی به نظام‌های تازه تأسیس تأکید می‌کنند (Englund, 1998). با این حال، تلاقی مفهوم «کاتب» و حیوانات انسان‌نما همچنان حوزه‌ای کمتر شناخته شده است که این مقاله درصدد بررسی و تحلیل آن است. دوره آغاز ایلامی اکنون به عنوان افقی شاخص در باستان‌شناسی نیمه دوم هزاره چهارم پیش از میلاد شناسایی شده و طی دهه‌های اخیر به یکی از کانون‌های تحقیقات میان‌رشته‌ای تبدیل شده است (Palarde, 2022; Dahl et al. 2013; Desset, 2016; Kelley, 2024; Yousefi et al. 2025). این اصطلاح ریشه در پژوهش‌های پیشگامانه ونسان شاپل، زبان‌شناسی وابسته به هیئت حفاری دمورگان (۱۸۹۷-۱۹۱۲) دارد که نخستین بار مجموعه‌ای از لوح‌های گلی منقوش به نشانه‌های تصویری و معنی‌نگار غیرمبهمی را در حفاری‌های شوش شناسایی کرد. شیل این متون

بازنمایی حیوانات دارای صفات انسانی در مقام کاتب: تحلیل شمایل نگارانه نقش مهرهای کلاسیک دوره آغاز ایلامی ■ روح اله یوسفی، خلیل اله بیگ محمدی ■ صفحه ۷۷ تا ۹۸

در سنت بصری آغاز ایلامی. این دو سطح، هرکدام دارای بُعد «سطحی»^{۲۵} که بر مشاهده و ثبت معنای آشکار تصاویر متمرکز است و «عمیق»^{۲۶} که به کشف دلالت‌های پنهان، لایه‌های اسطوره‌ای، و ساختارهای قدرت نهفته در تصویر می‌پردازد، می‌باشند. تلفیق این مراحل با چارچوب‌های نشانه‌شناسی بارت و پیرس، امکان عبور از سطح توصیف به عمق معناشناسی و تبیین جایگاه فرهنگی و ایدئولوژیک این صحنه‌ها را فراهم می‌سازد.

نقش مهر شماره ۱

در میان نمونه‌های نقش مهرهای آغاز ایلامی با مضمون اقتصاد اداری، این اثر جایگاهی ممتاز دارد؛ صحنه‌ای که در آن، موقعیت پیچیده‌ای از مدیریت، ثبت و سامان دهی ذخایر به تصویر کشیده شده است. نشانه‌شناسی دقیق عناصر موجود از فاعلان انسان واره گرفته تا ابزارهای حسابداری، نشانه‌های گیاهی و نمادهای هندسی لایه‌ای دوگانه از معنا را آشکار می‌کند؛ لایه‌ای که در سطح نخست به کارکردهای عینی و عملی در نظام بوروکراسی و کنترل منابع اشاره دارد و در سطح دوم، دلالت‌های نمادین و ایدئولوژیک را بازتاب می‌دهد که با تثبیت نظم اجتماعی و مشروعیت سیاسی پیوند یافته‌اند. (تصویر ۱)

توصیف پیش‌نمادین

در مرکز میدان بصری، دو گاو وحشی، گاو ماده در سمت چپ و گاو نر در سمت راست روبه‌روی یکدیگر و در حالت زانو زده، با آناتومی انسانی و سر حیوانی نقش شده‌اند. میان آنها، عناصری کشیده قرار دارد که یادآور قطعات یا نشانه‌های شمارشی است. در فضای پیرامون، دو فرم مخروطی مانند کوزه، یک مستطیل خط‌دار، یک بزکوهی زانو زده در پس‌زمینه، یک دایره در میان شاخ‌های گاو نر، سه عنصر عمودی قوس‌دار بر پایه‌ای مثلثی، یک گنبد شطرنجی کوچک، یک کاسه دهان‌گشاد با عنصری عمودی، یک دایره منفرد و نمای ورودی یک سازه با اسکلت نی مشاهده

شده است و هر مرحله با روش و هدف خود تعریف شده است: در مرحله «پیش‌نمادین»^{۲۷}، صحنه‌ها به صورت بی‌واسطه و بدون تفسیر معنایی توصیف می‌شوند. این توصیف شامل شناسایی اشیاء و عناصر تصویری، مانند انبارها، ظروف ذخیره‌سازی، پیکره‌های انسانی یا حیوان انسان‌نما در حال نگهداری یا ثبت کالاها، ابزارهای سنجش یا توزین و نیز ترکیب‌بندی کلی تصویر، آرایش عناصر در فضا و روابط فیزیکی بین آنهاست. در این سطح، ثبت جزئیات بصری به منزله مواد خام تحلیل عمل می‌کند، بی‌آنکه پیش‌فرض معنایی بر آنها تحمیل شود. در مرحله «شمایل‌نگارانه»^{۲۸}، عناصر شناسایی شده به موضوعات شناخته‌شده یا موتیف‌های دارای سابقه تاریخی و فرهنگی مرتبط می‌شوند. برای مثال، تصویر پیکره حیوان انسان‌نما یا قلم یا لوح در دست، با مفهوم کاتب در نظام‌های اداری هم‌جوار مقایسه می‌شود. یا نمایش ردیف ظرف‌های ذخیره‌شده با فرایندهای انبارداری و مدیریت مازاد محصول تطبیق داده می‌شود. در اینجا از منابع باستان‌شناسی، متون تاریخی و اسناد تصویری مشابه استفاده می‌شود تا نحوه رمزگذاری مفهومی و نقش این عناصر در روایت اداری مشخص گردد. در مرحله «شمایل‌شناختی»^{۲۹}، تحلیل از سطح شناسایی موضوعات فراتر رفته و به بررسی معانی عمیق، زمینه‌های ایدئولوژیک و کارکرد اجتماعی تصویر پرداخته می‌شود. این سطح، بازنمایی صحنه‌های اداری را در پیوند با نظام مشروعیت‌بخشی قدرت، ساختار طبقاتی، و مکانیزم‌های کنترل منابع در آغاز ایلامی تحلیل می‌کند. برای مثال، حضور حیوانات انسان‌نما در نقش کاتب ممکن است نشانگر پیوند مفهومی میان اقتدار اجرایی و قدرت اسطوره‌ای باشد، که وظیفه مشروعیت‌بخشی به فرایندهای اقتصادی را بر عهده داشته‌اند. این سه مرحله با تلفیق سطوح خوانش متنی و فرامتنی کامل می‌شوند. «خوانش متنی»^{۳۰} معطوف به خود تصویر است، یعنی عناصر بصری به منزله «متن تصویری» بررسی و معناگذاری می‌شوند. «خوانش فرامتنی»^{۳۱} به روابط بین تصویر و زمینه‌های بیرونی می‌پردازد، از جمله مقایسه با آثار هم‌دوره، پیوند با اسناد مکتوب یا نشانه‌ها و نیز جایگاه آن

محوطه	عکس	طرح
شوش		
ارجاعات	Amiet 1966 : 100, fig. 54; Amiet 1980 : pl. 37, fig. 568; Pittman 1993 : 237, fig. 1	

تصویر ۱. صحنه‌های اداری با حضور دو گاو نر و ماده و بز در فرم انسانی.

بایگانی، بازتاب دهنده لحظه‌ای است که نوشتار و بوروکراسی جوانه می‌زنند. در سطح دلالت آشکار بارت، تصویر صحنه‌ای از ثبت و انبارداری را نشان می‌دهد. اما در دلالت ضمنی، این همانی حیوانات با کارکردهای انسانی، روایتی از وحدت نظم کیهانی و نظم اقتصادی خلق می‌کند، پیامی که در چارچوب ایدئولوژیک جامعه، نقش تقویت‌کننده مشروعیت قدرت دارد. از نظر پیرسی، این اثر مجموعه‌ای از آیگون‌ها (بازنمایی مستقیم علی‌رغم شکل‌زدایی)، نمایه‌ها (نشانه‌های وابسته به کارکرد واقعی، مثل انبار و نشان‌گر کالا)، و سمبل‌ها (نمادهای فرهنگی و اسطوره‌ای چون گاو و بز) را در یک شبکه معنایی گرد آورده است.

زبان بصری اثر، به واسطه ریتم خطوط، توازن ترکیب و دقت جزئیات، نه تنها زیبایی‌شناسی کار را برجسته می‌کند، بلکه کارکردش را در روایت اداری-اسطوره‌ای تثبیت می‌کند. چنین رویکردی هنر مهرسازی آغاز ایلامی را به رسانه‌ای چند سطحی بدل می‌سازد که هم اطلاعات عملیاتی (مدیریت منابع) را ثبت می‌کند و هم به بازتولید جهان‌بینی و ساختارهای قدرت می‌پردازد. به این ترتیب، صحنه مورد بحث الگویی روشن برای ترکیب تحلیلی مبتنی بر شمایل‌نگاری، نشانه‌شناسی و خوانش چندلایه متنی و فرامتنی فراهم می‌آورد.

نقش مهر شماره ۲

این نقش مهر شاخص از دوره آغاز ایلامی، که بر پشت یک گل‌نیشته از شوش حک شده است، صحنه‌ای منسجم از مدیریت ذخایر و فرایند حسابداری اقتصادی را بازنمایی می‌کند. شمایی اثر، به‌ویژه در کاربرد حیوانات انسان‌نما، لایه‌های مهمی از تفکر نمادین، سنت‌های اداری و شکل‌گیری اقتدار را به نمایش می‌گذارد. (تصویر ۲)

می‌شود. حکاکی اثر با سطوح یکنواخت، خطوط محیطی برجسته، لوزی‌های نوک‌تیز در بدن و چشم‌ها، منحنی‌های پشم و ابزار، و ریتم بصری سنجیده اجرا شده است.

تحلیل شمایل‌نگارانه

گاونر و ماده، در سنت بصری آغاز ایلامی، حامل معانی باروری، قدرت و ثبات اقتصادی هستند (Palarde, 2022). حالت انسانی آنها با ارجاع به مفهوم کاتب یا کارگزار اداری، جایگاه حیوان به عنوان نماد اقتدار اسطوره‌ای را با کارکرد انسان‌محور گره می‌زند. در اینجا به مثابه آیگون کنش‌گر اقتصادی و سمبل نظم کیهانی-اداری عمل می‌کنند. مجموعه عناصر کشیده بین دو حیوان، به عنوان کالانشان‌های شمارشی و نمایه فعالیت حسابرسی و موجودی‌برداری قابل شناسایی‌اند. دو مخروط-کوزه، نماد ذخیره و مازاد محصول، و مستطیل خط‌دار، احتمالاً بازنمایی ابزار بایگانی، به نظام انبارداری اشاره دارند. بزکوهی، حیوان بومی زاگرس، به عنوان نماد انعطاف و هوشمندی، اکنون به شکل کاتب/ناظر تصویر شده و به عملکرد نظارت و ثبت دلالت پیدا می‌کند. دایره میان شاخ‌های گاونر نشانه‌ای است از نهادی مرکزی یا فرمانروای مقتدر که کنترل فرایند اداری را بر عهده دارد. سه عنصر قوس‌دار با پایه مثلثی، به احتمال زیاد تصویر انتزاعی انبارهای غله‌اند. فرم‌های کوچک‌تر ثانویه (گنبد شطرنجی، کاسه، سازه با اسکلت نی) نقشی زمینه‌ساز برای درک نظام انبارداری به عنوان بخشی از محیط اداری دارند.

تفسیر شمایل‌شناختی

این مهر، بیانگر هم‌نشینی لایه‌های عملکردی و اسطوره‌ای در آغاز ایلامی است. حیوانات انسان‌نما، در مقام کاتب و مدیر منابع، مشروعیت نظم اداری را با بهره‌گیری از نمادهای قدرت طبیعی تثبیت می‌کنند. تمهیدات بصری، از جمله یادکرد ابزار نوشتار و

محوطه	عکس	طرح
شوش		
ارجاعات	Amiet 1980 : pl. 37, fig. 569	

توصیف پیش نمادین

در مرکز ترکیب، دو گاو وحشی روبه روی هم، در حالت چهارزانو و انسان گون نشسته اند. نیم تنه ها و سرها در نمای نیم رخ، اما بخش پایینی بدن ها از روبه رو ترسیم شده است. هر یک در دست خود عنصری کشیده دارند که از نظر شکل یادآور کالانشان های شمارشی یا چوب های حساب است. میان این ابزار، عنصری مخروطی دیده می شود که سه خط موجی از آن خارج شده، روایتی تصویری از ظرفی محتوی مایع. پشت گاو سمت چپ، چند عنصر کشیده دیگر قرار دارد. در پس زمینه، بزی کوهی زانو زده، رو به صحنه اصلی و با شاخه ای برگ دار در دست، حضور دارد. جزئیات آناتومیک شامل چشم های لوزی نوک تیز، چین های عضلانی و شاخ های بزرگ، با ظرافت حجاری شده اند. پوست آویزان گاو سمت راست با خطوط موجی اغراق شده کار شده، و تراش یکنواخت سطوح به همراه بهره گیری از سوهان و قلم، یکنواختی و وضوح طرح را تقویت کرده است.

تحلیل شمایل نگارانه

گاوهای وحشی، در سنت مهرسازی آغاز ایلامی، آیکون هایی از قدرت، باروری و وفور منابع به شمار می آیند. حالت چهارزانو و تقابل نمادین آنها، نشانه آیین مندی، نظم و مشارکت اداری است. کالانشان های کشیده در دستانشان، نقش نمایه ای از کارکرد انبارداری و فرایند حساسرسی ایفا می کند. عنصر مخروطی با خطوط موجی، با آیین های نوشیدنی محور و مفاهیم سمبولیک وفور یا تثبیت فرایند اداری درهم تنیده است. تفاوت آرایش کالانشان ها در دو سوی صحنه می تواند به تفکیک وظایف یا درجات تخصص اداری اشاره داشته باشد. بزکوهی، به مثابه نماد استقامت و هوشمندی بوم زاد، در این ساختار تصویری نقش میانجی و ناظر بر تعامل حیوانات-کارگزاران را بازی می کند و ارتباطی بین دنیای اسطوره ای و منطق رویه های اداری برقرار می سازد.

تفسیر شمایل شناختی

این صحنه، در دلالت آشکار رویدادی اداری، ثبت و شمارش منابع را نشان می دهد. اما دلالت ضمنی آن به بازنمایی یک نظم کیهانی-اجتماعی می رسد که در آن اقتدار اداری از طریق نمادهای جانوری مشروعیت می یابد. از منظر پیرسی، گاوها به عنوان آیکون، ارتباط بصری مستقیم با قدرت حیوانی دارند، در نقش نمایه، ابزارها و قالب های شمارشی را حمل می کنند، و به عنوان سمبل، حامل مفاهیم فرهنگی پیوند قدرت طبیعی و نظم اقتصادی هستند. بزکوهی نیز، با موقعیت ناظر، میانجی مفهومی بین عوامل اجرایی و معنای اسطوره ای است.

جزئیات آناتومیک و زیباشناختی اثر، علاوه بر ارزش هنری، در خدمت القای هوشیاری، رسمیت و سازمان یافتگی قرار گرفته اند. ترکیب زیبایی شناسی با روایت پردازی، مهر را به سندی تصویری بدل می کند که در آن بوروکراسی، نمادگرایی اقتصادی و ایدئولوژی حاکم به طور هم زمان حضور دارند. چنین خوانشی چندلایه، ماهیت دوگانه مهر آغاز ایلامی را به عنوان ابزار اداری عملیاتی و حامل پیام فرهنگی-ایدئولوژیک، به خوبی آشکار می کند و آن را در جایگاهی فراتر از شیء صرف بایگانی قرار می دهد.

نقش مهر شماره ۳

نقش مهر مورد بحث، یکی از نمونه های شاخص مهرهای کلاسیک آغاز ایلامی از شوش است که مضامین اداری-اقتصادی و تنوع نمادپردازی جانوری را با وضوحی کم نظیر بازمی تاباند. این صحنه، از نظر چینش فرم ها، نشانه ها و نمادهای اسطوره ای، ساختاری هدفمند دارد که نه تنها روایتی روشن از یک فرایند اداری را ارائه می کند، بلکه مفاهیمی بنیادین درباره اقتدار، مشروعیت و سازوکارهای نظارت بوروکراتیک را به تصویر می کشد. (تصویر ۳)

محوطه	عکس	طرح
شوش		
ارجاعات	Pézarid 1911: 112, fig. 108; Delaporte 1920: pl. 27, fig. 9 (S 354); Legrain 1921: pl. XXIII, n° 331; Le Breton 1957: pl. XXV, fig. 14; Amiet 1980: pl. 37, fig. 567	

احتمالاً آیکونی انتزاعی از سیلوها، انبارهای غله یا سازه‌های ذخیره منابع هستند؛ نمادی که بلافاصله به شبکه توزیع و نگهداری مرتبط می‌شود. پیوند این نمادها در ترکیب کلی، روایت یک نظام انبارداری و کاتبی منسجم را شکل می‌دهد که بازیگران اصلی آن جانورانی انسان‌نما هستند.

تفسیر شمایل شناختی

در سطح دلالت آشکار به تعبیر رولان بارت، صحنه مشغولیت سه جانور اصلی با ابزاری است که مستقیماً به ثبت، نگارش و نگهداری کالاهای ذخیره‌شده مربوط می‌شود. این خوانش، بر کارکرد اجرایی مهر به عنوان ابزاری در نظام اقتصاد اداری تأکید می‌کند. اما در سطح دلالت ضمنی، ترکیب شیرها و گاو در هیئت عوامل بوروکراتیک، پیام روشنی درباره جهان‌بینی آغاز ایلامی پدید می‌آورد: قدرت، نظم و امنیت اجتماعی بر پایه هم‌افزایی اقتدار طبیعی و نظام انسانی شکل می‌گیرد. شیر ماده، به عنوان سمبل قدرت سلطنتی و حفاظت، وقتی لوح ثبت را در دست دارد، خود را ضامن صحت اطلاعات و اجرای درست فرایندها معرفی می‌کند. گاو وحشی، موجودی پیوندخورده با زمین و تولید، در نقش کاتب ظاهر شده تا مشروعیت فایده‌های اداری و داده‌ها را در مدار قدرت اقتصادی تضمین کند. سه دایره و سازه‌های قوس‌دار، به عنوان نمایه‌های ملموس منابع و محل نگهداری، زنجیره نمادین قدرت را تا سطح منابع واقعی امتداد می‌دهند. چنین دقیق و انضباط بصری اثر، همراه با پرداخت جزئیات استیلیزه، نه تنها ارزش هنری مهر را برجسته می‌کند، بلکه آن را به سندی ایدئولوژیک تبدیل می‌سازد که در آن ابزارهای بوروکراسی، اسطوره‌های قدرت و معماری ذخیره‌سازی، سه ضلع یک مثلث معنایی را تشکیل می‌دهند.

از نگاه پرسی، این صحنه مجموعه‌ای از آیکون‌ها (بازنمایی مستقیم ولی استیلیزه حیوانات و سازه‌ها)، نمایه‌ها (ابزار نوشتار، کالانشان‌ها، سیلوها) و سمبل‌ها (شیر ماده به عنوان حافظ اقتدار، گاو به عنوان نیروی مولد مشروعیت‌بخش) را در شبکه‌ای یکپارچه گرد آورده است. همین هم‌نشینی لایه‌های مختلف نشانه‌ای است که اثر را از یک تصویر تزئینی ساده به مدرکی چندسطحی برای مطالعه تاریخ اجتماعی، اقتصادی و ایدئولوژیک آغاز ایلامی ارتقا می‌دهد.

نقش مهر شماره ۴

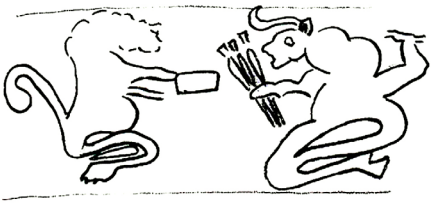
نقش مهر شماره ۴ از نمونه‌های شاخص مهرهای آغاز ایلامی شوش است که بر پشت یک گلبسته حک شده و صحنه‌ای اداری-آیینی را با ترکیب‌بندی دقیق و نمادپردازی غنی به نمایش می‌گذارد (تصویر ۴).

توصیف پیش‌نمادین

در مرکز ترکیب، دو شیر ماده با پیکره‌هایی ترکیبی (بدن انسان‌گونه و سر و دم شیر) زانو زده و هر دو رو به سمت راست تصویر قرار دارند. نگاه و چرخش بدن به شکلی ترسیم شده که حس پویایی و تعامل را به تصویر می‌آورد. شیر کوچک‌تر در دستان خود شیئی مربع‌شکل دارد که به‌وضوح یادآور لوح یا تابلت است، در حالی که شیر بزرگ‌تر در حالت ژست گونه شرکت در صحنه قرار گرفته است. بالای سر شیر کوچک، گنبدی شطرنجی کوچک دیده می‌شود که از نظر فرمی بافت سبکی را تداعی می‌کند. مقابل دو شیر، گاو وحشی زانو زده است که بدنش کمی به سمت آنها چرخیده و بالاته و سرش در نمای روبه‌رو ترسیم شده است. در دستان گاو، قلمی عمودی به چشم می‌خورد؛ شیئی باریک که با خطوط ظریف حکاکی شده و کارکرد نوشتاری آن قابل تصور است. در اطراف پایین‌ته گاو، سه دایره نسبتاً هم‌اندازه حک شده‌اند که هر یک با فشار ابزار کوچک و عمق یکنواخت بر سطح مهر نشسته‌اند. پشت گاو و در گوشه صحنه، سه سازه عمودی قوس‌دار بر سه مثلث کوچک دیده می‌شود که ارتفاع و ریتم متوازن آنها بیش از آنکه تزئینی باشد، بازتاب‌دهنده ساختاری معماری است. تمام عناصر صحنه با خطوط عمیق و یکنواخت و فرم‌های استیلیزه اجرا شده‌اند. چشم جانوران بر اساس قاعده تکرار شده لوزی‌نوک‌تیز طراحی شده، خطوط موجی و خطوط محیطی پاها بر قدرت ریتم بصری و انسجام کلی ترکیب می‌افزاید. فضای داخلی اندام‌ها با خطوط جداکننده تقسیم‌بندی شده است و این امر حس ساختارمند بدن‌ها را دوچندان می‌کند.

تحلیل شمایل نگارانه

شیرهای ماده، رواتر از نقش‌شان به عنوان شکارچیان نیرومند، در جهان تصویری آغاز ایلامی شمایی از مشروعیت، سلطه و حفاظت هستند. قرار گرفتن آنها در حالت زانو زده، نه فقط نشانه احترام یا آیین‌مندی، بلکه مشارکت مستقیم در فرایند اداری را القا می‌کند. شیء مربع‌شکل در دست شیر کوچک، به احتمال بسیار، آیکونی از لوح نگارش یا ابزار ثبت داده‌ها است و از این منظر، نمایه‌ای از نظام نوشتاری و حساسی رسمی محسوب می‌شود. گنبد شطرنجی بالای سر، با بافت سبک‌گونه، هم به عنوان آیکون سبک‌ذخیره‌سازی و حمل کالا و هم به عنوان سمبل فراوانی و تأمین منابع قابل خوانش است. در مقابل آنها، گاو وحشی در هیئت کاتب زانو زده است. قلم در دست، کارکردش را به عنوان عامل اجرایی ثبت و انتقال داده‌ها به‌طور مستقیم اعلام می‌کند. سه دایره کنار گاو به عنوان نشانه‌های شمارشی یا بیانگر واحدهای کالا، ارتباط مستقیم با مفهوم کالانشان‌های آغاز نوشتار بین‌النهرین دارند. پشت گاو، گروه سه‌تایی از عناصر قوس‌دار بر سه پایه مثلثی،

محوطه	عکس	طرح
شوش		
ارجاعات	Jéquier 1905b: 12, fig. 23; Delaporte 1920: pl. 41, fig. 12 (S 309); Legrain 1921: pl. XXIII, n° 332; Amiet 1980: pl. 37, fig. 570; Álvarez-Mon 2020: pl. 28, fig. e	

تصویر ۴. صحنه‌ای اداری با حضور شیرین و گاو نر در شمایل انسانی.

توصیف پیش‌نمادین

در مرکز صحنه، شیر و گاو وحشی با بدنی انسان‌نما و چهره‌ای جانوری، زانو زده و روبه‌روی یکدیگر قرار گرفته‌اند. شیر، با دست‌ها جلویی کشیده به سمت جلو، لوح یا تابلوی مستطیل‌شکل را نگاه داشته و چنگال‌های آشکار پاهای عقبی‌اش بر قدرت بدنی و طبیعت وحشی او تأکید می‌کند. در مقابل، گاو وحشی نیز زانو زده، سه قلم نگارش را به‌طور مرتب در دست چپ نگه داشته و در دست راست شیئی کشیده و باریک را بالا آورده است. این حالت‌های منجمد و ایستاده، لحظه‌ای آیینی از یک عمل بوروکراتیک را در زمان تثبیت می‌کند. سطح مهر تخت و یکنواخت است و خطوط حکاکی عمیق، مرزبندی اعضا را واضح ساخته است. بافت پشت گاو با فروکردگی‌های موازی و خطوط شانه‌ای، ظرافت و مهارت هنرمند را نشان می‌دهد. تقسیم‌بندی داخلی اندام‌ها نیز به نظم بصری و انسجام صحنه کمک کرده است (Palarde, 2022).

تحلیل شمایل نگارانه

شیر به عنوان نماد قدرت سلطنت، حفاظت و قوه قهریه، در این صحنه جایگاهی اقتدارآفرین دارد و لوح در دستش هم تصویر نوشتار و هم نشانه آشکار نظام ثبت و آرشیو است. گاو وحشی، که در فرهنگ آغاز ایلامی با نیروی تولید و پیوند با زمین شناخته می‌شود، در هیئت کاتب ظاهر شده و ابزارهای نوشتاری در دست‌ها، بیانگر نقش او در فعالیت‌های حسابداری و اداری است. ابزارهایی چون سه قلم نگارش و لوح، به عنوان ایندکس‌های مستقیم نظام بوروکراتیک عمل کرده و جایگاه آن را در کنار قدرت سیاسی برجسته می‌سازند. چنین روبه‌رو و ایستایی حرکت‌ها نیز نشانه تعامل رسمی و تأییدی متقابل میان دو جایگاه قدرت اجرایی و سلطنتی است.

تفسیر شمایل شناختی

در دلالت آشکار به تعبیر بارت، صحنه بازنمایی دو جانور انسان‌نما با ابزارهای اداری برای ثبت و کنترل منابع است. در سطح دلالت

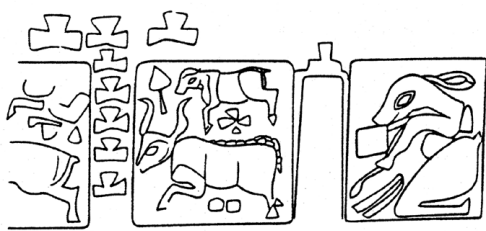
ضمنی، این چیش بیانگر اتحاد و هماهنگی میان اقتدار سیاسی و نظم بوروکراتیک به منظور تثبیت ساختار اجتماعی و اقتصادی است. از منظر نشانه‌شناسی پیرس، پیکرها و اشیای صحنه در جایگاه آیکن‌ها بازنمایی شده‌اند، ابزارهای نوشتاری به مثابه ایندکس‌ها کارکرد علی و مستقیم با فرایند ثبت و حسابرسی دارند، و جایگاه نمادین جانوران در فرهنگ آغاز ایلامی، وجه سمبولیک ترکیب را شکل می‌دهد. این مهر نه تنها ابزاری اجرایی برای فعالیت‌های روزمره اداری، بلکه سندی تصویری و ایدئولوژیک است که پیام ثبات، قطعیت و پیوند میان قدرت، نظم و منابع را در قالبی هنرمندانه و معنادار منتقل می‌کند.

نقش مهر شماره ۵

نقش مهر شماره ۵ که از ساختمان ABC در محوطه ملیان به‌دست آمده، نمونه‌ای گویا از استفاده نظام‌مند قاب‌بندی به عنوان عنصر آیکنوگرافیک اصلی در مهرهای آغاز ایلامی است. صحنه به دو قاب مربع شکل تقسیم شده که نوارهای افقی و عمودی با نقش مایه‌های پلکانی آنها را جدا کرده‌اند. این قاب‌بندی نه تنها ظاهری منظم و متقارن به صحنه داده بلکه نوعی سازمان‌دهی فضایی القا می‌کند که یادآور تقسیم‌بندی معماری فضاهای انبار، محوطه‌های حصارکشی شده یا حتی دامگاه‌ها در نظام اقتصادی آن دوره است (تصویر ۵).

توصیف پیش‌نمادین

در قاب سمت راست، حیوانی شاخ‌دار با اندام کشیده که به احتمال زیاد یک بزسان (بز کوهی یا اهلی) است، با بدنی انسان‌وار و زانو زده به سمت چپ در برابر یک لوح مربعی شکل تصویر شده است. این بزسان قلمی در دست دارد و ژست او آشکارا القا کننده نقش کاتب یا حسابرس است. در قاب سمت چپ، گاو وحشی با امتداد ستون فقرات برجسته به شکلی پویا و آماده جهش به سمت چپ ایستاده است. بالای سر گاو، پیکره کوچک یک

محوطه	عکس	طرح
شوش		
ارجاعات	Sumner 1976: 108, fig. 4.c; Sumner 2003: figure 44. f	

تصویر ۵. صحنه‌ای اداری بخش‌بندی‌شده: بازتاب سامانه حسابرسی و فرایند کنترل دامداری.

ابزارهایی چون قلم و لوح و حتی ساختار قاب‌بندی، ایندکس‌هایی از کارکرد اداری و ثبت اطلاعات اند، و جایگاه نمادین هر حیوان در فرهنگ ایلامی، بعد سمبلیک این صحنه را کامل می‌کند. این مهر، هم سندی کاربردی در نظام اقتصادی دامداری و هم بیانیه‌ای تصویری در خدمت مشروعیت‌بخشی به نظم و قدرت نهادی به شمار می‌آید.

نقش مهر شماره ۶

در میان نقش‌مهرهای کلاسیک آغاز ایلامی شوش، نمونه‌ای دیده می‌شود که به دلیل حضور یک خرگوش انسان‌واره، ترکیبی کم‌سابقه و جذاب ایجاد کرده است. این خرگوش، زانو زده به سمت راست، با ژستی فروتنانه و متمرکز ترسیم شده و اندامش به صورت ساده‌سازی شده و بدون حجم‌پردازی برجسته نمایش یافته است. دستان جلویی در حالت کشیده رو به جلو قرار گرفته و به‌سوی عنصری مستطیل‌شکل، که به احتمال قوی یک لوح یا تابلت اداری است، دراز شده‌اند؛ حالتی که گویی آماده دریافت یا ثبت داده‌هاست (تصویر ۶).

محوطه	عکس	طرح
شوش		
ارجاعات	Legrain 1921: pl. XVIII, n° 274; Amiet P. 1980: pl. 36, fig. 565	

تصویر ۶. صحنه‌ای اداری با حضور خرگوش در شمایل انسانی.

گیاه‌خوار سبک‌وزن‌تر، احتمالاً گوسفند یا بز جوان، دیده می‌شود که به سمت گیاهی نیزه‌ای شکل جلو می‌رود. این گیاه می‌تواند نماد مراتع و منابع خوراک دام باشد. میان این دو حیوان بزرگ، صلیب مالتی چهارشاخه قرار گرفته که کارکرد آن می‌تواند به نشانه‌گذاری قلمرو، مسیر حرکت یا نماد نظم مقدس در سازمان اداری مرتبط باشد. سطح حکاکی صاف و یکنواخت است و خطوط عمیق برای مرزبندی اندام‌ها و جداسازی قاب‌ها به کار رفته است. کالبدشناسی ساده‌شده، سطوح تخت و زمخت، و کاستی جزئیات حرکتی، نشان از انتزاع آگاهانه برای انتقال سریع پیام تصویری دارد.

تحلیل شمایل‌نگارانه

بزسان انسان‌نما، با قلم و لوح، سمبل نظم، شمارش و ثبت است و جایگاه او در قاب اختصاصی، بیانگر اهمیت این نقش در نظام اداری آغاز ایلامی است. گاو وحشی، با اندامی نیرومند و حضور پررنگ، نماد ارزش اقتصادی دام بزرگ و جایگاه اجتماعی بالای آن بوده است. حیوان سبک‌وزن و گیاه‌مقابلش، چرخه خوراک و تولید دام را مجسم می‌کنند. صلیب مالتی میان دو قاب، فراتر از یک عنصر تزئینی، شاخصی برای تقسیم‌بندی فضایی و کارکردی یا نشانه یک نهاد اقتصادی یا خانوادگی محسوب می‌شود. قاب‌بندی منظم کل صحنه، ارجاعی بصری به طبقه‌بندی و تفکیک داده‌ها در فرایند حسابداری است.

تفسیر شمایل‌شناختی

در دلالت آشکار بر اساس چارچوب بارت، صحنه فرایند حسابرسی و ثبت مرتبط با دام‌ها را نشان می‌دهد. در سطح دلالت ضمنی، ترکیب قاب‌بندی و پیکره‌های انسان‌نما، بازتاب‌دهنده ذهنیت نظم‌یافته و سازوکار بوروکراتیک برای کنترل منابع در جامعه آغاز ایلامی است. با رویکرد پیرسی، بزسان کاتب، گاو وحشی، دام سبک و گیاه به عنوان آپکون‌ها بازنمایی شده‌اند،

بازنمایی حیوانات دارای صفات انسانی در مقام کاتب: تحلیل شمایل نگارانه نقش مهرهای کلاسیک دوره آغاز ایلامی ■ روح اله یوسفی، خلیل اله بیگ محمدی ■ صفحه ۷۷ تا ۹۸

توصیف پیش نمادین

مقابل خرگوش، دو عنصر شاخص دیده می‌شود: نخست شکلی پلکانی با ردیف‌های افقی منظم که حس شمارش، طبقه‌بندی یا ساختار سلسله‌مراتبی را تداعی می‌کند؛ دوم، یک فرم کروی با آرایه‌های شبه‌پرتویی در پیرامونش که یادآور ظرفی آیینی یا ابزاری مرتبط با ذخایر است. فرم بدن خرگوش با حداقل جزئیات کالبدشناختی و تنها با خطوط اصلی و تقسیم‌بندی اندام‌ها شکل گرفته و گوش‌ها و پنجه‌ها با حکاکی ساده و حرکات سوهان مشخص شده‌اند. این سطوح یکنواخت و فقدان پویایی آناتومیک، نمونه‌ای روشن از انتزاع هدفمند در مهرسازی اداری آغاز ایلامی را نشان می‌دهد.

تحلیل شمایل نگارانه

خرگوش، با هیئت انسان‌وار و ارتباط مستقیم با عنصر لوح، نمادی از امانتداری، نظم و نقش ثبت‌کننده در نظام اداری است. فرم پلکانی مقابل او، نشانه‌ای تصویری از مراحل یا طبقه‌بندی داده‌ها، و عنصر کروی-پرتویی، نماینده منابع یا مخازنی است که نیازمند کنترل و حفاظت هستند. کنار هم قرار گرفتن این سه عنصر، روایتی فشرده از فرایند دریافت، ثبت و مدیریت منابع را تداعی می‌کند.

تفسیر شمایل شناختی

در دلالت آشکار به تعبیر بارت، صحنه لحظه‌ای اداری را بازنمایی می‌کند که در آن انتقال یا ثبت اطلاعات به‌دست یک عامل اداری، تجسم یافته در قامت خرگوش، انجام می‌شود. در دلالت ضمنی، تصویر، پیوندی میان نظم سازمانی، کنترل منابع و مشروعیت ایدئولوژیک برقرار می‌کند. از دیدگاه پیرسی، پیکره خرگوش و عناصر پلکانی و کروی به عنوان آیکون‌ها قابل شناسایی هستند، لوح و آرایه‌های پیرامونی ظرف، ایندکس‌هایی از کاربرد حقیقی در فضای اداری و ذخیره‌سازی به شمار می‌روند، و جایگاه فرهنگی-نمادین خرگوش در این روایت، بعد سمبلیک اثر را تکمیل می‌کند. این مهر، سندی تصویری از کارکرد دوگانه هنر مهرسازی آغاز ایلامی است که هم ابزاری اجرایی برای بوروکراسی و هم بازتابی از ذهنیت نظم‌گرا و اسطوره‌ای جامعه آن زمان به شمار می‌رفت.

نتیجه‌گیری

بررسی شش نمونه شاخص از نقش مهرهای کلاسیک آغاز ایلامی در دو مرکز مهم شوش و ملیان آشکار ساخت که این آثار کوچک، حامل نظامی پیچیده از نشانه‌ها، روایت‌ها و کدهای بصری هستند که هم‌زمان در سه بستر مجزا و پیوسته عمل می‌کنند: «بستر اسطوره‌ای و آیینی»، «بستر اداری و اقتصادی»، و «بستر مشروعیت‌بخشی» به ساختار قدرت. صحنه‌های منقوش بر این

مهرها، با ترکیب‌بندی‌های دقیق و انتخاب حساب‌شده فاعلان و ابزارها، به شکل روایی منسجمی سازمان یافته‌اند که مرز میان واقعیت اجرایی و جهان نمادین را به طرز هنرمندانه‌ای محو می‌کنند.

در این صحنه‌ها، حیوانات انسان‌نما نه تنها حامل ویژگی‌های طبیعی خود (قدرت گاو وحشی، هوشمندی بزسان، چابکی خرگوش، قهر شیر) هستند، بلکه با اعمالی انسانی، همچون نوشتن بر لوح، حسابرسی گله‌ها یا نظارت بر منابع، به شخصیت‌هایی اداری و آیینی بدل شده‌اند. این انتخاب آگاهانه، هم به ارزش نمایشی و بیانی تصویر افزوده و هم امکان انتقال مفاهیمی چون نظم، امانتداری، کنترل و اقتدار را در بستری فرهنگی فراهم کرده است. قاب‌بندی‌های هندسی، صحنه‌ها را به واحدهای معنایی مستقل و در عین حال مرتبط تقسیم می‌کند و نظم واقعی در ساختار اداری را با نظم نمادین در قاب تصویر پیوند می‌دهد.

همراهی این فاعلان با نشانه‌ها و اشیای شاخص از قلم و لوح و کالانشان گرفته تا ظروف ذخیره و گیاهان مراتع زبان بصری پیچیده‌ای ایجاد کرده است که به‌طور مستقیم به فعالیت‌های اقتصادی (حفظ حساب دام‌ها، ذخیره محصولات، ثبت اطلاعات) و به صورت ضمنی به اندیشه‌های مشروعیت‌بخش و نظم‌بخش جامعه اشاره دارد. در این میان، گاو وحشی به عنوان نماد قدرت مهار شده و سرمایه بزرگ اقتصادی، شیر ماده به عنوان مظهر اقتدار حفاظتی، بزسان به عنوان واسطه میان جهان انسانی و چرخه اقتصادی - اسطوره‌ای، و خرگوش به عنوان حامل پیام و حافظ اطلاعات، هر یک نقش ویژه‌ای در انتقال معنا ایفا می‌کنند. خوانش این تصاویر در چارچوب بارت روشن می‌کند که در سطح نخست، پیام صریح آنها ثبت و مدیریت منابع است و در سطح دوم، القای ساختار اجتماعی، مالکیت مشروع و نظم ایدئولوژیک. این همان جایی است که معناهای نمادین با ساختارهای اقتصادی تلاقی می‌یابند و تصویر از یک سند اجرایی فراتر رفته، به سند فرهنگی بدل می‌شود. تحلیل پیرسی نیز نشان می‌دهد که این عناصر، به شکل هم‌زمان در سه دسته آیکون، ایندکس و سمبل قرار می‌گیرند؛ آیکون‌ها برای همانندسازی و درک مستقیم، ایندکس‌ها برای ارجاع به کارکرد واقعی، و سمبل‌ها برای رمزگذاری ارزش‌های فرهنگی و اعتقادی.

ویژگی‌های فنی و سبک‌شناسانه این نقش مهرها از سادگی ظاهری و انتزاع فرم‌ها تا حذف جزئیات غیرضروری و تأکید بر خطوط ساختاری نه حاصل کمبود مهارت، که نتیجه انتخابی آگاهانه برای افزایش فوریت و پایداری پیام بوده است. این زبان بصری پالوده، با وضوح بالایی مفهوم را انتقال داده و در حافظه بصری و ذهنی استفاده‌کنندگان نقش بسته است. به همین دلیل، نقش مهرها هم در حوزه بوروکراسی به عنوان ابزارهای کارآمد

قابل حمل و تکرارپذیر به نمایش می‌گذارند. این آثار، به منزله آینه‌ای شفاف ولی چند لایه، ما را قادر می‌سازند شبکه درهم تنیده‌ای از قدرت، باور و عمل را در نخستین صورت‌بندی‌های دولت‌شهر در فلات ایران بازسازی کنیم؛ شبکه‌ای که در آن مرز میان قرارداد اجتماعی، نظم آیینی و ضرورت اقتصادی چندان روشن و قطعی نیست، بلکه با تراکم نشانه‌ها و رمزها در سطحی واحد به نمایش گذاشته شده است.

ثبت و کنترل، و هم در حوزه آیینی به عنوان حاملان روایت‌های اسطوره‌ای، عملکردی دوگانه و تقویت‌کننده داشته‌اند.

در جمع‌بندی، این پژوهش نشان داد که بدون توجه دقیق به نظام‌های تصویری و لایه‌های نمادین، فهم سازوکارهای اداری و اقتصادی آغاز ایلامی ناقص خواهد ماند. مهرها را باید اسنادی چندلایه دید که حافظه اسطوره‌ای، سازوکارهای مالکیت و کنترل منابع، و مشروعیت‌بخشی به اقتدار را هم‌زمان در قالبی کوچک،

پی‌نوشت‌ها

1. Erwin Panofsky	10. Semiotics	19. Barbara Helwing
2. Alfred Gell	11. Charles Sanders Peirce	20. Pre-iconographical Description
3. Mircea Eliade	12. icon	21. Iconographical Analysis
4. Claude Lévi-Strauss	13. index	22. Iconological Interpretation
5. Holly Pittman	14. symbol	23. Textual Level
6. George Kubler	15. Roland Barthes	24. Contextual/Intertextual Level
7. Merry Miller	16. Iconography	25. Surface Reading
8. W. J. T. Mitchell	17. Erwin Panofsky	26. Deep Reading
9. Nelson Goodman	18. Anzanite	

فهرست منابع

- احمدی، ب (۱۴۰۲)، *از نشانه‌های تصویری تا متن: به سوی نشانه‌شناسی ارتباط دیداری*. تهران: نشر مرکز.
- الیاده، م (۱۳۷۴)، *اسطوره بازگشت جاودانه* (ترجمه بهمن سرکاراتی). تهران: انتشارات طهوری.
- لوی-استروس، ک. (۱۳۷۸)، *اسطوره و تفکر مدرن [Myth and Meaning]*. ترجمه فاضل لاریجانی. تهران: انتشارات فرزانه روز.
- یوسفی‌زشک، ر. (۱۳۸۹)، *پیدایش نهادهای پیش‌حکومتی در فلات مرکزی ایران: خانسالارهای آغاز ایلامی در تپه سفالین پیشوا، رساله دکتری، منتشر نشده، دانشگاه تهران.*

فهرست منابع لاتین

- Alden, J. R. (1982). Trade and politics in Proto-Elamite Iran. *Current Anthropology*, 23, 613–640.
- Álvarez-Mon, J. (2020). The Art of Elam CA. 4200–525 BC (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003018254>
- Amiet, P. (1961). *La glyptique mésopotamienne archaïque* (1ère éd.). Paris: CNRS Éditions.
- Amiet, P. (1966). *Elam*. Auvers-sur-Oise: Archée.
- Amiet, P. (1971). La glyptique de l'Acropole (1969–1971). *Tablettes lenticulaires de Suse. Cahier de la Délégation Archéologique Française en Iran*, 1, 217–233.
- Amiet, P. (1972). *Glyptique Susienne. Des origines à l'époque des perses achéménides. Cachets, sceaux-cylindres et empreintes antiques découverts à Suse de 1913 à 1967* (Mémoires de la Délégation Archéologique en Iran, Tome XLIII). Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuthner.
- Amiet, P. (1980). *La glyptique mésopotamienne archaïque* (2e éd.). Paris: CNRS Éditions.
- Amiet P. (1997) La glyptique transélamite, in : A. Caubet (éd), *De Chypre à la Bactriane, les sceaux du Proche-Orient ancien : acte du colloque international organisé au Musée du Louvre par le Service culturel le 18 mars 1995*, Paris, La Documentation Française, 121-129.
- Barthes, R. (1968). *Elements of semiology*. New York: Hill and Wang
- Dahl, J. (2009). Early writing in Iran: A reappraisal. *Iran*, 47, 23–31.
- Dahl, J., Petrie, C., & Potts, D. T. (2013). Chronological parameters of the earliest writing system in Iran. In C. Petrie (Ed.), *Ancient Iran & its Neighbours. Local Development and Long-Range Interactions in the Fourth Millennium BC* (pp. 353–378). Oxford: Oxbow Books.
- Delaporte, L. (1920). *Catalogue des cylindres, cachets et pierres gravées de style oriental, Musée du Louvre, I – Fouilles et Missions*. Paris: Librairie Hachette.
- Desset, F. (2016). Proto-Elamite writing in Iran. *Archéo-Nil*, 26, 67–104.
- Englund, R. K. (1998). Texts from the Late Uruk Period. In

- J. Bauer, R. K. Englund, & M. Krebernik (Eds.), *Späturuk-Zeit und frühdynastische Zeit* (Orbis Biblicus Orientalis 160/1, pp. 15–233). Fribourg: Universitätsverlag.
- Gell, A. (1998). *Art and Agency: An Anthropological Theory*. Oxford: Clarendon Press.
  - Goodman, N. (1976). *Languages of Art: An Approach to a Theory of Symbols*. Hackett Publishing.
  - Helwing, B. (2004). Tracking the Proto-Elamite on the Central Iranian plateau. In S. Malek Shahmirzadeh (Ed.), *The Potters of Sialk: Sialk Reconsideration Project Report 3* (Archaeological Reports Monograph Serie 5, pp. 46–58). Tehran: Iranian Center for Archaeological Research.
  - Hessari, M. (2011). New evidence of the emergence of complex societies discovered on the Central Iranian Plateau. *Iranian Journal of Archaeological Studies*, 1, 35–48.
  - Hessari, M., & Yousefi Zoshk, R. (2013). New evidences of the emergence of complex societies in the Central Iranian Plateau. In K. de Graef & J. Tavernier (Eds.), *Susa and Elam. Archaeological, Philological, Historical and Geographical Perspectives. Proceedings of the International Congress held at Ghent University, December 14–17, 2009* (Mémoires de la Délégation en Perse Tome LVIII, pp. 27–42). Leiden: Brill.
  - Jéquier, G. (1905b). Cachets et cylindres archaïques. In J. de Morgan (Ed.), *Recherches Archéologiques, Troisième Série. Mémoires de la Délégation en Perse Tome VIII* (pp. 1–27). Paris: Ernest Leroux.
  - Kelley, K. (2024). Images hidden in script: The invention of writing in ancient Iran. In *Talking images* (1st ed., pp. 25). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781032712970>
  - Kubler, G. (1962). *The Shape of Time: Remarks on the History of Things*. Yale University Press.
  - Le Breton, L. (1957). The early period at Susa, Mesopotamian relations. *Iraq*, 19, 79–124.
  - Legrain, L. (1921). Empreintes de cachets élamites. *Mémoires de la Mission Archéologique de Perse Tome XVI*. Paris: Ernest Leroux.
  - Miller, M. (2010). *The Grammar of Ornament and Visual Identity in Early Administrative Systems*. Cambridge University Press.
  - Mitchell, W.J.T. (1994). *Picture Theory: Essays on Verbal and Visual Representation*. University of Chicago Press.
  - Paladre, C. (2022). *Les sceaux-cylindres proto-élamites: Productions d'un phénomène revisité* (Unpublished doctoral dissertation). Université Paris I – Panthéon-Sorbonne.
  - Panofsky, E. (1967). *Studies In Iconology: Humanistic Themes In The Art Of The Renaissance* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429497063>
  - Peirce, C.S. (1958) *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Vols. 1-6, C. Hartshorne, & P. Weiss (Eds.), Vols. 7-8, A.W. Burks (Ed.), Cambridge, MA: Harvard University Press, pp. 1931-1935.
  - Pézard, M. (1911). Étude sur les intailles susiennes et complément à l'étude sur les intailles susiennes. In J. de Morgan (Ed.), *Recherches Archéologiques, Quatrième Série. Mémoires de Délégation en Perse Tome XII* (pp. 79–141). Paris: Ernest Leroux.
  - Pittman, H. (1992). The Proto-Elamite period. In P. O. Harper, J. Aruz, & F. Tallon (Eds.), *The royal city of Susa: Ancient Near Eastern Treasures in the Louvre* (pp. 68–77). New York: Metropolitan Museum of Art.
  - Pittman, H. (1993). Pictures of an administration: The Late Uruk scribe at work. In M. Frangipane, H. Hauptmann, M. Liverani, P. Matthiae, & M. Mellink (Eds.), *Between the Rivers and Over the Mountains, Archaeologica Anatolica et Mesopotamica Alba Palmieri Dedicata* (pp. 235–245). Rome: La Sapienza.
  - Pittman, H. (1994). *The glazed steatite glyptic style: The structure and function of an image system*. Berlin: Dietrich Reimer Verlag.
  - Pittman, H. (1997). The administrative function of glyptic art in Proto-Elamite Iran: A survey of the evidence. In R. Gyselen (Ed.), *Res Orientales X. Les sceaux d'Orient et leur emploi* (pp. 133–162). Bures-sur-Yvette: Groupe pour l'Etude de la Civilisation du Moyen-Orient.
  - Pittman, H. (2003a). Proto-Elamite glyptic art from Operation ABC. In W. Sumner (Ed.), *Early Urban Life in the Land of Anshan: Excavations at Tal-e Malyan in the Highlands of Iran* (pp. 107–108). Philadelphia: University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology.
  - Pittman, H. (2003b). The Proto-Elamite period. In J. Aruz & R. Wallenfels (Eds.), *Art of the First Cities: The Third Millennium B.C. from the Mediterranean to the Indus* (pp. 42–48). New York: The Metropolitan Museum of Art.
  - Pittman H. (2006) Proto-Elamische Kunstperiode (Proto-Elamite Art), *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie Band 11*, 26-34.
  - Renger, J. (1977). Legal aspects of sealing in ancient Mesopotamia. In M. Gibson & R. Biggs (Eds.), *Seals and Sealings in the Ancient Near East* (Bibliotheca Mesopotamica Vol. 6, pp. 75–88). Malibu: Undena Publications.
  - Scheil, V. (1905). Documents archaïques en écriture proto-élamite. In V. Scheil (Ed.), *Textes Élamites-Sémitiques* (Mémoires de Délégation en Perse Tome VI, pp. 57–129). Paris: Ernest Leroux.
  - Steinkeller, P. (1977). Seal practice in the Ur III period. In M. Gibson & R. Biggs (Eds.), *Seals and Sealings in the Ancient Near East* (Bibliotheca Mesopotamica Vol. 6, pp. 41–53). Malibu: Undena Publications.
  - Whiting, R. M. (1977). Sealing practices on house and land sale documents at Eshnunna in the Isin-Larsa period. In M. Gibson & R. Biggs (Eds.), *Seals and Sealings in the Ancient Near East* (Bibliotheca Mesopotamica Vol. 6, pp. 67–74). Malibu: Undena Publications.
  - Yousefi, R., Afshari Salaki, H., & Etamadifar, D. (2025). Bridging the gap: Godin Tepe and the origins of Proto-Elamite communities. *Journal of Archaeological Studies*. Advance online publication. <https://doi.org/10.22059/jarcs.2025.392835.143343>
  - Zettler, R. (2007). Clay sealings from the Early Dynastic I levels of the Inanna Temple at Nippur: A preliminary analysis. In M. T. Roth, M. Stolper, & P. von Bechtolsheim (Eds.), *Studies Presented to Robert D. Biggs* (Assyriological Studies 27, pp. 343–362). Chicago: University of Chicago Press.